

KRIMINOLOGIYA VA JINOIY ODIL SUDLOV

ILMIY-AMALIY JURNAL

2024-yil 4-son

VOLUME 4 / ISSUE 4 / 2024
ISSUE DOI: 10.51788/TSUL.CCJ.4.4.

ISSN 2181-2179
DOI: 10.51788/TSUL.CCJ.

Crossref
Content
Registration

MUASSIS:

**TOSHKENT DAVLAT YURIDIK
UNIVERSITETI**

“Kriminologiya va jinoiy odil sudlov” ilmiy-amaliy jurnali O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi tomonidan 2021-yil 18-martda 1160-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan.

Ushbu jurnal O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi bilan hamkorlikda tashkil etilgan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnallari ro‘yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko‘paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Nashr bo‘yicha mas‘ul:

O. Choriyev

Muharrirlar:

Y. Mahmudov, M. Sharifova,
Sh. Beknazarova, Y. Yarmolik,
E. Mustafayev

Musahhih:

S. Rasulova

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Veb-sayt: www.ccj.tsul.uz

E-mail: criminologyjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1386.

Nashriyot litsenziyasi

№ 174625, 29.11.2023-y.

Jurnal 24.12.2024-yilda
bosmaxonaga topshirildi.

Qog‘oz bichimi: A4.

Shartli bosma tabog‘i: 7

Adadi: 100. Buyurtma: № 157.

Bosmaxona litsenziyasi

29.11.2023 № 174626

TDYU bosmaxonasida chop etildi.

Bosmaxona manzili:

100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

BOSH MUHARRIR

N. Salayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrası professori, yuridik fanlar doktori

BOSH MUHARRIR

S. Samadov – O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig‘i v.v.b.

BOSH MUHARRIR O‘RINBOSARI

D. Bazarova – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat-protsessual huquqi kafedrası mudiri, yuridik fanlar doktori, professor

MAS‘UL MUHARRIR

A. Otajonov – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrası mudiri, yuridik fanlar doktori, professor

TAHRIR HAY‘ATI A‘ZOLARI

M. Rustambayev – O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti boshlig‘i, yuridik fanlar doktori, professor

F. Raximov – O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori

Q. Abdurasulova – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori

V. Davlyatov – yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

S. Niyozova – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori

Sh. Xaydarov – Toshkent davlat yuridik universiteti professor v.b., yuridik fanlar doktori

R. Kabulov – O‘zbekiston Respublikasi IIV akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori

B. Umirzakov – O‘zbekiston Respublikasi IIV akademiyasi dotsenti, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

A. Baratov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti, yuridik fanlar nomzodi

I. Astanov – O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori

B. Pulatov – O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori

**УЧРЕДИТЕЛЬ:
ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ЮРИДИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

Правовой научно-практический журнал «Криминология и уголовное правосудие» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 18 марта 2021 года с удостоверением № 1160.

Журнал создан при сотрудничестве с Правоохранительной академией Республики Узбекистан.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:
О. Чориев

Редакторы:
Й. Махмудов, М. Шарифова,
Ш. Бекназарова, Е. Ярмолик,
Э. Мустафаев

Корректор:
С. Расулова

Технический редактор:
У. Сапаев

Дизайнер:
Д. Ражапов

Адрес редакции:
100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.

Тел.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Факс: (0371) 233-37-48.

Веб-сайт: www.ccj.tsul.uz

E-mail: criminologyjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1386.

Издательская лицензия от
29.11.2023 г. № 174625.

Журнал передан в типографию
24.12.2024.

Формат бумаги: А4.

Усл. п. л. 7. Тираж: 100 экз.

Номер заказа: 157.

Лицензия типографии от
№ 174626, 29.11.2023.

Отпечатано в типографии
Ташкентского государственного
юридического университета.
100047, г. Ташкент, ул. Сайилгох, дом 37.

© Ташкентский государственный
юридический университет

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Н. Салаев – доктор юридических наук, профессор кафедры уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

С. Самадов – врио начальника Правоохранительной академии Республики Узбекистан

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Д. Базарова – доктор юридических наук, профессор, заведующая кафедрой уголовно-процессуального права Ташкентского государственного юридического университета

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

А. Отажонов – доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

М. Рустамбаев – доктор юридических наук, профессор, начальник Университета общественной безопасности Республики Узбекистан

Ф. Рахимов – доктор юридических наук, профессор Правоохранительной академии Республики Узбекистан

К. Абдурасулова – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета

В. Давлятов – доктор философии по юридическим наукам (PhD), доцент

С. Ниёзова – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета

Ш. Хайдаров – доктор юридических наук, и.о. профессора Ташкентского государственного юридического университета

Р. Кабулов – доктор юридических наук, профессор Академии МВД Республики Узбекистан

Б. Умирзаков – доктор философии по юридическим наукам (PhD), доцент Академии МВД Республики Узбекистан

А. Баратов – кандидат юридических наук, доцент Ташкентского государственного юридического университета

И. Астанов – доктор юридических наук, профессор Правоохранительной академии Республики Узбекистан

Б. Пулатов – доктор юридических наук, профессор Правоохранительной академии Республики Узбекистан

FOUNDER

TASHKENT STATE UNIVERSITY OF LAW

"The scientific-practical journal "Criminology and Criminal Justice" was registered by the Press and Information Agency of Uzbekistan on March 18, 2021, with certificate No. 1160.

This journal was founded in cooperation with the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan.

The journal is included in the list of journals of the Higher Attestation Commission under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan.

Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of materials of the journal are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:

O. Choriev

Editors:

Y. Makhmudov, M. Sharifova,
Sh. Beknazarova, Y. Yarmolik, E. Mustafaev

Proofreader:

S. Rasulova

Technical editor:

U. Sapaev

Designer:

D. Rajapov

Editorial office address:

100047. Tashkent city,
Sayilgokh street, 35.

Phone: (0371) 233-66-36,
233-41-09.

Fax: (0371) 233-37-48.

Website: www.ccj.tsul.uz

E-mail: criminologyjournal@tsul.uz

Subscription index: 1386.

Publishing license

№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 24.12.2024.

Paper size: A4.

Cond.p.f: 7.

Units: 100. Order: № 157.

Printing house license

№ 174626, 29.11.2023-y.

Published in the Printing house of Tashkent State University of Law.
100047. Tashkent city, Sayilgokh street, 37.

© Tashkent State University of Law

EDITOR-IN-CHIEF

N. Salayev – Professor of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

EDITOR-IN-CHIEF

S. Samadov – Acting Head of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF

D. Bazarova – Head of the Department of Criminal and Procedural Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

EXECUTIVE EDITOR

A. Otajonov – Head of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

M. Rustambayev – Head of the University of Public Security of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Professor

F. Raximov – Professor of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law

Q. Abdurasulova – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

V. Davlyatov – Doctor of Philosophy in Law (PhD), Associate Professor

S. Niyozova – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

Sh. Khaydarov – Acting professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

R. Kabulov – Professor of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law

B. Umirzakov – Associate professor of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy in Law (PhD)

A. Baratov – Associate professor of Tashkent State University of Law, Candidate of Legal Sciences

I. Astanov – Professor of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law

B. Pulatov – Professor of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law

MUNDARIJA

12.00.07 – SUD HOKIMIYATI. PROKUROR NAZORATI. HUQUQNI MUHOFAZA QILISH FAOLIYATINI TASHKIL ETISH. ADVOKATURA

Sobitova Umidaxon Murod qizi

FUQAROLARNING REPRODUKTIV SALOMATLIGINI MUHOFAZA QILISH USTIDAN
PROKUROR NAZORATINI TA'MINLASH MUAMMOLARI 8

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

Niyozova Salomat Saparovna

JINSIY DAXLSIZLIKKA QARSHI QARATILGAN JINOYATLARDA VOYAGA
YETMAGAN JABRLANUVCHILARNING VIKTIMOLOGIK TAVSIFI18

Israilov Dilshod Shavkatovich

SOG'LIQQA QARSHI JINOYATLAR TUSHUNCHASI, MOHIYATI VA TASNIFLANISHI32

Kamalova Dildora G'ayratovna, Ibroximov Saidakbar Ilxom o'g'li

JAZONI O'TASHDAN MUDDATIDAN ILGARI SHARTLI OZOD QILISH
TUSHUNCHASI VA HUQUQIY AHAMIYATI44

12.00.12 – KORRUPSIYA MUAMMOLARI

Meliyev Xudoyor Xurramovich

DAVLAT XIZMATLARI TIZIMINI RIVOJLANTIRISH KORRUPSIYA VA
BYUROKRATIYAGA TA'SIRCHAN CHORA SIFATIDA57

Majidov Shahzod Abdixalil o'g'li

KORRUPSIYAGA OID HUQUQBUZARLIK HAQIDA XABAR BERGAN
SHAXSLARNING HUQUQLARINI BELGILASH ISTIQBOLLARI65

Oblakulov Davlat Oltinboyevich

O'ZBEK DAVLATCHILIGI TARIXIDA KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISH
ETYUDLARI: AMIR TEMURNING KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISH
SIYOSATI78

Yusupov Nodirbek Abdujalilovich

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA ISHGA QABUL QILISH JARAYONIGA
KORRUPSIYANING SALBIY TA'SIRI95

12.00.15 – KRIMINOLOGIYA

O'razaliyev Murod Qorayevich

OILADA ZO'RLIK ISHLATISH SABABLARI 105

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.07 – СУДЕБНОЕ ВЛАСТЬ. ПРОКУРОРСКИЙ НАДЗОР. ОРГАНИЗАЦИЯ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ. АДВОКАТУРА

Собитова Умидахон Мурод кизи

ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА ЗА ОХРАНОЙ
РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВЬЯ ГРАЖДАН 8

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

Ниёзова Саломат Сапаровна

ВИКТИМОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ
ПОТЕРПЕВШИХ В ПРЕСТУПЛЕНИЯХ ПРОТИВ ПОЛОВОЙ
НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ18

Исраилов Дилшод Шавкатович

ПОНЯТИЕ, СУЩНОСТЬ И КЛАССИФИКАЦИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ
ЗДОРОВЬЯ32

Камалова Дилдора Гайратовна, Иброхимов Саидакбар Ильхом угли

ПОНЯТИЕ И ПРАВОВОЕ ЗНАЧЕНИЕ УСЛОВНО-ДОСРОЧНОГО
ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ ОТБЫВАНИЯ НАКАЗАНИЯ44

12.00.12 – ПРОБЛЕМЫ КОРРУПЦИИ

Мелиев Худоёр Хуррамович

РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННЫХ УСЛУГ КАК ЭФФЕКТИВНАЯ
МЕРА ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ И БЮРОКРАТИИ57

Мажидов Шахзод Абдихалил угли

ПЕРСПЕКТИВЫ УСТАНОВЛЕНИЯ ПРАВ ЛИЦ, СООБЩИВШИХ
О КОРРУПЦИОННЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ65

Облакулов Давлат Олтинбоевич

ЭТЮДЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ В ИСТОРИИ УЗБЕКСКОЙ
ГОСУДАРСТВЕННОСТИ: АНТИКОРРУПЦИОННАЯ ПОЛИТИКА
АМИРА ТЕМУРА78

Юсупов Нодирбек Абдужалилович

НЕГАТИВНОЕ ВЛИЯНИЕ КОРРУПЦИИ НА ПРОЦЕСС ПРИЁМА
НА РАБОТУ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН95

12.00.15 – КРИМИНОЛОГИЯ

Уразалиев Мурод Кораевич

ПРИЧИНЫ СЕМЕЙНОГО НАСИЛИЯ 105

CONTENTS

12.00.07 – JUDICIAL BRANCH. PROSECUTOR'S CONTROL. ORGANIZATION OF LAW ENFORCEMENT. ADVOCACY

Sobitova Umidakhon Murod kizi

PROBLEMS OF ENSURING PUBLIC PROSECUTOR'S SUPERVISION OVER
THE PROTECTION OF REPRODUCTIVE HEALTH OF CITIZENS 8

12.00.08 – CRIMINAL LAW. CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

Niyozova Salomat Saparovna

VICTIMOLOGICAL CHARACTERISTICS OF MINOR VICTIMS IN CRIMES
AGAINST SEXUAL INTEGRITY 18

Israilov Dilshod Shavkatovich

CONCEPT, ESSENCE AND CLASSIFICATION OF CRIMES AGAINST HEALTH 32

Kamalova Dildora Gayratovna, Ibrokhimov Saidakbar Ilkhom ugli

CONCEPT AND LEGAL SIGNIFICANCE OF PAROLE 44

12.00.12 – CORRUPTION PROBLEMS

Meliyev Khudoyor Khurramovich

DEVELOPMENT OF THE PUBLIC SERVICES SYSTEM AS AN EFFECTIVE
MEASURE TO CORRUPTION AND BUREAUCRACY 57

Majidov Shahzod Abdikhalil ugli

PROSPECTS FOR ESTABLISHING THE RIGHTS OF PERSONS WHO HAVE
REPORTED CORRUPTION OFFENSES 65

Oblakulov Davlat Oltinboyevich

ANTI-CORRUPTION STUDIES IN THE HISTORY OF UZBEK STATEHOOD:
AMIR TEMUR'S ANTI-CORRUPTION POLICY 78

Yusupov Nodirbek Abdujalilovich

THE NEGATIVE IMPACT OF CORRUPTION IN THE RECRUITMENT
PROCESS IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN 95

12.00.15 – CRIMINOLOGY

Urazaliev Murod Korayevich

CAUSES OF DOMESTIC VIOLENCE 105

Kelib tushgan / Получено / Received: 15.11.2024
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 10.12.2024
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 24.12.2024

DOI: 10.51788/tsul.ccj.4.4./SWGX8380

UDC: 343.988(045)(575.1)

JINSIY DAXLSIZLIKKA QARSHI QARATILGAN JINOYATLARDA VOYAGA YETMAGAN JABRLANUVCHILARNING VIKTIMOLOGIK TAVSIFI

Niyozova Salomat Saparovna,

Toshkent davlat yuridik universiteti

Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga

qarshi kurashish kafedrası professori,

yuridik fanlar doktori

ORCID: 0000-0003-3970-2985

e-mail: salomat.niyozova@mail.ru

Annotatsiya. Mazkur maqolada jinsiy daxlsizlikka qarshi qaratilgan jinoyatlarda voyaga yetmagan jabrlanuvchilarning viktimologik tavsifiga doir masalalar tahlil etilgan. Voyaga yetmaganlar jinsiy daxlsizligi va erkinligiga qarshi qaratilgan jinoyatlar kriminologik jihatdan o'rganish va buning viktimologik jihatlari kriminologiyaning tarkibiy qismini tashkil etishi yuzasidan ham fikrlar o'rganilgan. Shuningdek, voyaga yetmaganlar jinsiy daxlsizligi va erkinligiga qarshi qaratilgan jinoyat sodir qilgan jinoyatchi shaxsiga qonun yo'li bilan bunday jinoyatning oldini olishning qanday choralari ko'rilishi mumkinligi ta'kidlab o'tilgan. Voyaga yetmagan shaxslarning hayotiy tajribasi hamda huquqiy ongi yetarli emasligi bu turdagi jinoyatlar latentligi har doim yuqori darajada bo'lishiga bevosita ta'sir etib turishi ham maqolada o'z aksini topgan. Shuningdek, maqolada voyaga yetmaganlar viktimligi tipologiyasi bilan bog'liq masalalar tahlil etilgan. Jumladan, voyaga yetmaganlar jinsiy daxlsizligi jinoyatidagi jabrlanuvchilar potensial qurbon, tasodifiy, latent, ko'maklashuvchi, passiv, faol xulq-atvorga bo'lib o'rganilgan hamda taklif va tavsiyalar berilgan. Muallif maqolada voyaga yetmaganlar jinsiy daxlsizligida jabrlanuvchi bo'lishdagi omillarni va uning latentligini ham ochib beradi.

Kalit so'zlar: bolalar, voyaga yetmagan, daxlsizlik, jabrlanuvchi, jinoyat, jazo, jinsiy, jinsiy daxlsizlikka qarshi qaratilgan, oldini olish, tipologiya

ВИКТИМОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ПОТЕРПЕВШИХ В ПРЕСТУПЛЕНИЯХ ПРОТИВ ПОЛОВОЙ НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ

Ниёзова Саломат Сапаровна,
доктор юридических наук, профессор
кафедры «Уголовное право, криминология
и противодействие коррупции»
Ташкентского государственного
юридического университета

Аннотация. В данной статье проанализированы вопросы виктимологического описания несовершеннолетних потерпевших в преступлениях против половой неприкосновенности. Преступления, направленные против половой неприкосновенности и свободы несовершеннолетних, были изучены с криминологической точки зрения, а также мнения о том, что виктимологические аспекты являются составной частью криминологии таких преступлений. Также подчёркивается, какие меры по предотвращению такого преступления могут быть приняты по закону в отношении лица, совершившего преступление против половой неприкосновенности и свободы несовершеннолетних. В статье также отражено, что недостаточность жизненного опыта и правосознания несовершеннолетних лиц напрямую влияет на то, что латентность этого вида преступлений всегда находится на высоком уровне. В статье также анализируются вопросы, связанные с типологией виктимизации несовершеннолетних. В частности, были изучены потенциальные жертвы, случайные, латентные, пособствующие, пассивные, активные формы поведения, а также даны предложения и рекомендации по преступлениям против половой неприкосновенности несовершеннолетних. В статье автор раскрывает факторы, влияющие на то, что несовершеннолетний становится потерпевшим в преступлениях против половой неприкосновенности, и на его латентность.

Ключевые слова: дети, несовершеннолетние, неприкосновенность, потерпевший, преступление, наказание, половой, направленный против половой неприкосновенности, профилактика, типология

VICTIMOLOGICAL CHARACTERISTICS OF MINOR VICTIMS IN CRIMES AGAINST SEXUAL INTEGRITY

Niyozova Salomat Saparovna,
Professor of the Department of Criminal Law,
Criminology and Anti-Corruption,
Tashkent State University of Law,
Doctor of Science in Law

Abstract. This article analyzes issues related to the victimological characteristics

of minor victims in crimes against sexual integrity. Opinions have also been studied regarding the criminological study of crimes against the sexual immunity and freedom of minors and their victimological aspects, which constitute an integral part of criminology. It is also noted what measures can be taken to prevent such a crime by the law against the person of the criminal who has committed a crime against the sexual integrity and freedom of minors. The article also reflects that the lack of life experience and legal awareness of minors has a direct impact on the high latency of crimes of this type. The article also analyzes issues related to the typology of minor victimization. In particular, victims of crimes related to the sexual inviolability of minors were studied by dividing them into potential victims, random, latent, assisting, passive, active behavior, and proposals and recommendations were given. In the article, the author reveals the factors of minors becoming victims of sexual inviolability and its latency.

Keywords: children, minors, inviolability, victim, crime, punishment, sexual, directed against sexual inviolability, prevention, typology

Kirish

Bugungi kunda jinoyatchilikning oldini olish – butun dunyo xalqlari oldida turgan eng muhim masalalardan biri. Voyaga yetmaganlar jinsiy daxlsizligi va erkinligiga qarshi qaratilgan tajovuzlar sodir etilishi sabablari, shart-sharoitlari va oldini olish muammolarini o'rganish va yechimini topish dolzarb ahamiyatga ega.

Sababi, voyaga yetmaganlar jismoniy va aqliy jihatdan hali to'la yetilmagani ularga nisbatan alohida munosabatda bo'lish va maxsus huquqiy himoya qilishni taqozo etadi.

O'zbekistonda BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi talablariga rioya etilishini ta'minlash, bolalar huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, xususan, oilada ham ularning huquq va erkinliklarini ta'minlash, bolalarga nisbatan oilaviy muhitdagi huquqlarini himoya qilishga doir xalqaro standartlarni implementatsiya qilish masalalariga ustuvor vazifa sifatida qaralmoqda. Mazkur masalaning dolzarbligi to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev 2020-yil 29-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga yo'llagan murojaatnomasida e'tirof etib o'tgan: "Umuman, har qanday jamiyat taraqqiyotida uning kelajagini ta'minlaydigan yosh avlodning sog'lom va barkamol bo'lib voyaga yetishi hal qiluvchi o'rin tutadi. Shu sababli biz islohotlarimiz ko'lamini va samarasini yanada oshirishda har tomonlama yetuk, zamonaviy bilim va hunarni puxta egallagan, azm-u shijoatli, tashabbuskor yoshlarimizga tayanamiz" [1]. Bu jamiyatning yashovchanligi va uning kelajakdagi rivojini prognoz qilishda o'sib kelayotgan avlod hal qiluvchi rol o'ynashini anglatadi.

So'nggi yillarda qabul qilinayotgan qonun hujjatlari, ilgari "yopiq" bo'lgan zo'ravonlik mavzusini keng yoritish imkonini berdi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 22-apreldagi "Bola huquqlari kafolatlarini yanada kuchaytirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4296-son, 2019-yil 29-maydagi "Ixtisoslashtirilgan o'quv-tarbiya muassasalari faoliyatini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi PQ-4342-son, 2020-yil 29-maydagi "Bola huquqlarini

himoya qilish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4736-son qarorlari, 2021-yil 9-avgustdagi "Bola huquqlarining kafolatlarini ta'minlash tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6275-son Farmonining qabul qilingani fikrimizni tasdiqlaydi.

Shuningdek, 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida ham "jamiyatda voyaga yetmagan shaxslarning jinsiy daxlsizligiga qarshi jinoyatlarning oldini olish muhimligi belgilab berilgan"i mazkur sohani tadqiq etish zarurati mavjudligidan dalolat bermoqda.

Voyaga yetmaganlar jinsiy daxlsizligiga qarshi qaratilgan jinoyatlarni kriminologik nuqtayi nazardan tahlil qilganda jinoyat sodir etishning sharoit va sabablari, jinoyatchi shaxsining o'ziga xos xususiyatlari va jinoiy xulqning oqibatlari o'rganiladi.

Shunga muvofiq, voyaga yetmaganlar jinsiy daxlsizligi va erkinligiga qarshi qaratilgan jinoyatlar kriminologik jihatdan o'rganilganda, bunday jinoiy faoliyatni davom ettirish yoki yangi jinoyat sodir etilishi mumkinligining oldini olish uchun qanday harakatlar qilish kerakligi va boshqa shaxslar tomonidan shunday qilmish sodir etishlarining oldini olish ko'zlanadi. Shuningdek, voyaga yetmaganlar jinsiy daxlsizligi va erkinligiga qarshi qaratilgan jinoyat sodir qilgan jinoyatchi shaxsiga qonun yo'li bilan bunday jinoyatning oldini olishning qanday choralari ko'rilishi mumkinligini ham belgilaydi.

Material va metodlar

Tadqiqot davomida jinsiy daxlsizlikka qarshi qaratilgan jinoyatlarda voyaga yetmagan jabrlanuvchilarning viktimologik tavsifi o'rganildi.

Mazkur tahlil jarayonida mualliflik pozitsiyasi ishlab chiqilib, amaliyotni yaxshilash yuzasidan taklif va tavsiyalar berildi. Ushbu tadqiqot ishida tahlil qilish, funksional yondashuv, mantiqiylik, tizimlilik, tarixiy, qiyosiy-huquqiy, statistik, sotsiologik so'rovlar o'tkazish kabi metodlardan foydalanilgan.

Tadqiqot natijalari

Voyaga yetmagan shaxslarning hayotiy tajribasi hamda huquqiy ongi yetarli emasligi bu turdagi jinoyatlar latentligi har doim yuqori darajada bo'lishiga bevosita ta'sir etib turadi. 2023-yilda huquqni muhofaza qiluvchi xodimlar o'rtasida o'tkazilgan so'rov natijalari ham ushbu holatni yana bir bor tasdiqladi. Unga ko'ra, voyaga yetmagan jabrlanuvchilar ularga nisbatan sodir etilgan jinoyat bo'yicha: 39,5 foiz holatda hech kimga xabar bermagan, 9 foiz holatda faqat yaqin qarindoshlariga xabar bergan, 20,5 foiz holatda "sharmanda bo'lish"ning oldini olish uchun sir saqlagan; shuningdek, 31 foiz holatda jabrlanuvchilar huquqni muhofaza qiluvchi organlarga ishonchsizlik bildirgan.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib aytish lozimki, voyaga yetmaganlarning, ya'ni 18 yoshga to'lmaganlarning jinsiy daxlsizligi va erkinligini har qanday tajovuzlardan huquqiy himoya qilish har bir davlat hududida nafaqat hozirgi davr uchun, balki insoniyat tarixining barcha davrlari uchun muammoli tarzda xos [2, 3, 4] bo'lib, bu o'ziga xoslik uni mustaqil tadqiqot predmeti sifatida bevosita tahlilga tortishni taqozo etmoqda.

Voyaga yetmaganlarning jinsiy daxlsizligi va erkinligiga qarshi qaratilgan tajovuzlarni tahlil qilishda jabrlanuvchilar shaxsini o'rganish muhim ahamiyatga ega.

Jumladan, 2021-yilda voyaga yetmaganlarga nisbatan sodir etilib, tergov qilingan jami jinoyat ishlari soni 1831 tani tashkil qilgan bo'lsa, mazkur ko'rsatkich 2022-yilga kelib 2194 taga yetgan.

Bolalarning jinsiy erkinligiga qarshi 2021-yilda 334 ta va 2022-yilda 395 ta jinoyat ishi tergov qilingan bo'lib, ushbu turdagi jinoyatlar voyaga yetmaganlarga nisbatan jami sodir etilgan jinoyatlarning o'rtacha 18 foizini tashkil qilmoqda [5].

2023-yilning to'qqiz oyi davomida O'zbekistonda voyaga yetmaganlarga nisbatan 1 240 ta zo'ravonlik holatlari qayd etilgan, ularning 417 tasi jinsiy zo'ravonlik qurboni bo'lgan.

O'tkazilgan kuzatishlarga qaraganda, 28,7 foiz holatda jabrlanuvchilarning viktin xulqi jinoyat sodir etilishiga sabab bo'lgan. Nomusga tegish jinoyati bo'yicha 29 foiz holatda voyaga yetmagan jabrlanuvchilar o'zlarining yengiltak xulq-atvori bilan tavsiflangan, 15 foiz holatda esa ularga jamoatchilik tomonidan salbiy tavsif berilgan. Shuningdek, jinsiy jinoyatlarda bolalarning viktimligi ham yuqori hisoblanib (masalan, birgina GFRning o'zida har yili bolalarga qarshi qaratilgan 8 000 ga yaqin jinsiy jinoyatlar ro'yxatga olinadi [6]), bunday viktimlik aksariyat holatlarda ichki oilaviy mojarolar va bolalarning nazoratsiz holda qoldirilishidan kelib chiqadi [7].

Shuning uchun ham voyaga yetmagan jabrlanuvchilarning umumiy va kriminologik tavsifi masalasiga kelganda dastlab bevosita voyaga yetmaganning umumiy tavsifini bilish talab etiladi.

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasining 2024-yil 14-noyabrda qabul qilingan "Bolalarni zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to'g'risida"gi O'RQ-996-son Qonunida (2025-yil 15-mayda kuchga kiradi) nazarda tutilgan. Jumladan, qonunning 3-moddasida "Bolaning hayotiga, sog'lig'iga, jinsiy daxlsizligiga, sha'niga, qadr-qimmatiga hamda qonun bilan himoya qilinadigan boshqa huquqlari va erkinliklariga tajovuz qiladigan, jismoniy yoki ruhiy azob yetkazayotgan yoki yetkazishi mumkin bo'lgan hamda asosiy ehtiyojlariga zid bo'lgan, shu jumladan, telekommunikatsiya tarmoqlaridan va Internet butunjahon axborot tarmog'idan foydalangan holda amalga oshiriladigan, qasddan sodir etiladigan harakat (harakatsizlik) bolalarga nisbatan zo'ravonlik deb e'tirof etiladi", – deb keltirilgan.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi Kengashi va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati Kengashining 2024-yil 21-fevraldagi "Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya qoidalarini amalga oshirish bo'yicha O'zbekistonning beshinchi davriy ma'ruzasi yuzasidan BMTning Bola huquqlari bo'yicha qo'mitasi tavsiyalarini amaliyotga tatbiq etish to'g'risida"gi 4068-IV-son qo'shma qarori talablarida ko'rsatilgan BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi qoidalarini amalga oshirish bo'yicha O'zbekiston Respublikasining beshinchi davriy ma'ruzasini ko'rib chiqish yakunlari yuzasidan BMTning Bola huquqlari bo'yicha qo'mitasi tavsiyalarini amalga oshirish bo'yicha 2024–2027-yillarga mo'ljallangan milliy harakatlar rejasining 4-bandida ham bolalarga nisbatan zo'ravonlik tarqalishi, sabablari, tabiati va shakllarini baholash

uchun tadqiqot o'tkazish, masalan, jismoniy jazo, oilaviy zo'ravonlik, qo'rqitish, jinsiy ekspluatatsiya va suiiste'mol qilish, shu jumladan, onlayn tarzda olingan natijalarga asoslanib, bolalarga, ayniqsa, qizlarga, nogironligi bo'lgan bolalarga, muqobil parvarishdagi bolalarga, migrant ota-onadan qolgan bolalarga va odil sudlov tizimidagi bolalarga nisbatan zo'ravonlikning barcha shakllari oldi olinishi hamda ularga qarshi kurashish bo'yicha kompleks strategiyani bolalar ishtirokida shakllantirish va amalga oshirish masalalari keltirib o'tilgan.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, ayrim olimlar jinoyat qurbonlarini tiplarga ajratish masalasini hal qilishda jabrlanuvchining nafaqat jinoiy-protsessual maqomi, balki ularning barcha shaxsiy alomatlarini e'tiborga olish zarurligini ta'kidlaydilar. Jumladan, T.V. Varchuk jabrlanuvchilarning quyidagi tasnifini taklif etadi:

Potensial qurbon – o'zining shaxsiy sifatlari, maqomi, pozitsiyasi, xulq-atvori kabi xislatlari tufayli jinoyatdan oldin "qurbon" rolini egallashi mumkin bo'lgan shaxs.

Tasodifiy qurbon – bu ham potensial qurbon tipiga mansub bo'lsa-da, lekin u tasodifiy vaziyatlar yoki jinoyatchining tanlovi sababli qurbonga aylanadi. Ba'zan tasodif kim jinoyat qurboniga aylanishini belgilaydi.

Latent qurbon – jinoyatdan real va amalda jabr ko'rgan shaxs bo'lib, muayyan sabablar tufayli mazkur holat aniqlanmay yoki rasmiylashtirilmay qolgan qurbon tipi [8].

A. Oilaviy zo'ravon tipida jabrlanuvchilarning viktin xulq-atvori o'z oila a'zolariga nisbatan jismoniy yoki ruhiy zo'ravonlik qilish ko'rinishida amalga oshiriladi. Mazkur tipga kiruvchi jabrlanuvchilar asosan aroqxo'r yoki giyohvandlar bo'lib, oilasining moddiy jihatdan o'zlariga qaramligidan foydalanadilar. Bunday jabrlanuvchilarning aksar qismini o'rta va katta yoshdagi erkaklar, ruhiy kasal (yoki asab tizimi shikastlangan) shaxslar, ba'zan muqaddam sudlangan shaxslar tashkil qiladi.

Umumiy yoki tanlov asosida tajovuz qiluvchi shaxslar, ularning viktinlik moyilligi bevosita muayyan shaxslarga nisbatan amalga oshirilgan zo'ravonlik yoxud boshqa ig'vogarlik harakatlari natijasida yuz beradi.

B. Jabrlanuvchining faol tipi: jabrlanuvchilar tipini tajovuzkor va janjalkash xulq-atvoriga ega bo'lmagan qurbonlar tashkil qiladi. Shunga qaramay, ularning o'zlariga jinoyat natijasida zarar yetadi. Ular ko'pincha o'zlari zarar yetkazish haqida iltimos qiladilar. Ushbu tipning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib hamda viktin xulq-atvoriga bo'lgan munosabatni e'tiborga olib, ularning quyidagi tiplarini ko'rsatish mumkin:

- ongli ravishda dalolat qiluvchi (jinoiy abort);
- ehtiyotsiz dalolatchi (transport vositasini mast holatda bo'lgan shaxsga topshirish);
- ongli ravishda o'ziga zarar yetkazuvchi (harbiy xizmat o'tashdan qutulish uchun o'ziga shikast yetkazish);
- ehtiyotsizlik bilan o'ziga shikast yetkazuvchi (jinoiy maqsadni amalga oshirish chog'ida portlash yoki o'q-otar quoldan ehtiyotsizlik bilan foydalanganlik natijasida shikastlanish).

D. Jabrlanuvchining tashabbuskor tipi: jabrlanuvchi ijobiy xulq-atvoriga ega, shunga qaramay, jinoyat qurboniga aylanadi (masalan, ichki ishlar organlari xodimi).

Tashabbuskor jabrlanuvchilar umumiy tashabbuskor (ularga hamma vaziyatda ham ijobiy tashabbuskor xulq-atvorda bo'lish xos) va tanlovchi tashabbuskor (ijobiy tashabbuskor xulq-atvor faqat ayrim vaziyatlarga xos) turlariga bo'linadi. Ular o'zlarining ijtimoiy rollariga qarab quyidagi tiplarga bo'linadilar:

- lavozimiga binoan tashabbuskor;
- jamoatchi tashabbuskorlar (deputatlar, inson huquqlarini himoya qiluvchi nodavlat tashkilotlari xodimlari);
- sof tashabbuskorlar (shaxsiy sifatlarga ko'ra, masalan, ijtimoiy guruhda liderlikka intiluvchi tashabbuskor shaxslar).

E. Jabrlanuvchilarning nafaol tipi: jabrlanuvchilar turli sabablarga ko'ra, masalan, yoshi, jismoniy kuchsizligi va shu kabi ijtimoiy sifatlardan tufayli jinoyatchiga qarshilik ko'rsatmaydigan shaxslardir. Shuningdek, nafaol jabrlanuvchi tipiga boshqa holatlar sababli, jumladan, jinoyatning oshkor bo'lmashligini istaydigan shaxslar ham kiritilishi mumkin.

Nafaol jabrlanuvchilar tipiga yana quyidagi tiplarni kiritish mumkin:

- obyektiv qarshilik ko'rsatmaydiganlar;
- obyektiv qarshilik ko'rsatuvchilar.

F. Jabrlanuvchilarning notanqidiy tipi: jabrlanuvchilar ko'pincha ehtiyotsizlikka yo'l qo'yadilar va hayotiy vaziyatlarni to'g'ri baholay olmasliklarini namoyish etadilar. Notanqidiy xulq-atvor kriminal ahamiyatga ega bo'lgan salbiy alomatlar, ya'ni ochko'zlik, g'arazgo'ylik hamda ijobiy, ya'ni saxiylik, ezgulik, ochiqlik kabi alomatlar orqali namoyon bo'ladi.

O'z navbatida, notanqidiy jabrlanuvchilar umumiy notanqidiy (doimo) va tanlovchi notanqidiy jabrlanuvchilarga bo'linadi.

Mazkur tipning quyidagi variantlari mavjud:

- zaif aql-idrokka va past darajadagi ma'lumotga ega bo'lganlar;
- voyaga yetmaganlar;
- qariyalar;
- kasalmandlar, shuningdek ruhiy kasallikka chalinganlar;
- ochiq notanqidiy sifatga ega bo'lgan shaxslar.

G. Jabrlanuvchilarning neytral tipiga asosan xulq-atvorida biron-bir salbiy sifatlardan mavjud bo'lmagan shaxslar kiradi. Ta'kidlash joizki, neytral xulq-atvor aslida neytral emas. Chunki bunday holat jinoyatchiga jinoiy maqsadni amalga oshirish uchun xalaqit qilmaydi. Biroq bunday xulq-atvorga ega jabrlanuvchilar jinoyatchi uchun qo'shimcha shart-sharoit yaratmaydi hamda shaxsning o'zining viktimlik moyilligi oshishiga sababchi bo'lmaydi.

Shubhasiz, yuqorida tahlil etilgan jabrlanuvchilarning umumiy xulq-atvor tiplari ana shu tiplarga taalluqli jabrlanuvchilarning turli jinoiy vaziyatlardagi tashqi fe'l-atvorlari ko'rinishini namoyon qiladi. Ulardan jabrlanuvchilarning ichki – ruhiy-motivatsiyaviy xulq-atvor mexanizmi holati haqida umumiy tasavvurga ega bo'lish ham mumkin. Masalan, tajovuzkorlik o'z asosida ham jinsiy, ham g'arazgo'y motivlarni namoyon etishi mumkin. Nafaollik esa jabrlanuvchining o'zi amalga oshiradigan qarshilik "befoyda" ekanligi yoki qarshilik ko'rsatishga qodir emaslikni

ifoda etsa, notanqidiy tipda vaziyatni tushunmaslikning turli darajasi namoyon bo'ladi.

Bundan tashqari, demografik va ijtimoiy belgilar: jinsi, yoshi va mansab darajasiga asoslangan tasnif keng qo'llanadi. Amaliyotda potensial va real viktimlashuv bir-biriga doim ham mos kelavermaydi. M. Rustambayev va S. Niyozovanning fikricha, turli yoshdagi shaxslar yosh bilan bog'liq o'ziga xos ruhiy-jismoniy xususiyatga ega. Bundan kelib chiqadiki, voyaga yetmaganlar o'zlarining qiziquvchanliklari, ishonuvchanliklari, tez ta'sir ostiga tushishlari, jismoniy kuchsizliklari sababli yuqori viktimlikka egadir. Bunday sifatlar voyaga yetmaganlarning nafaqat qurbonga aylanishlari, balki jinoyat sodir etishlari uchun ham sabab bo'lishi mumkin. Tadqiqotchilar fikriga ko'ra, 12–14 yoshgacha davr shaxsning eng viktimlik yoshidir [9].

Voyaga yetmaganlar maktabgacha yoshdan bevosita kattalarning ko'rsatmalariga amal qiladi. Ulardagi shaxsiy faoliyat qoidalari, qarashlar va ishonch muhim ahamiyatga ega bo'ladi. O'smirlarda kattalarning so'zi va qarashlarini tanqidiy baholash jarayoni boshlanib, ularda tanholikka nisbatan ehtiyoj tug'iladi. Boshqa tomondan esa o'smirlar kattalarga o'xshashga intiladi [10]. Bu esa ijtimoiy ijobiy va salbiy holatlarga egadir: salbiy holat, xususan, kattalarning salbiy yurish-turishlarini o'zlarida takror qilish, hissiyotlarni yashirish yoki o'zlari jinoyat sodir qilishlarida ko'rinadi. Mazkur holat voyaga yetmaganlar o'rtasida kriminogen holatlar kuchayishiga olib keladi.

M.P. Yakobsonning fikricha, o'sib borayotgan maktab o'quvchisining ta'sirchanlik doirasi qandayligini bilish uning o'ziga yaqin turgan shaxslarni qanday qabul qilishi, ijtimoiy faoliyat qoidalari qandayligi va ijtimoiy o'zgarishlarni qanday baholashini aniqlashga imkon beradi [11]. Ya'ni mutaxassislar tomonidan olib borilgan kuzatishlar ma'lum darajada umumiy qonuniyatlarni aniqlash imkoniyatini beradi: qayerda voyaga yetmaganlarning bilim darajasi, madaniy saviyasi qoloq bo'lsa, shu yerda boshqa jinoyatlar qatorida jinsiy jinoyatlar sodir qilinishi uchun ko'proq sharoitlar yuzaga keladi.

Bundan tashqari, voyaga yetmagan jabrlanuvchilarning umumiy tavsifi ular shaxsidagi quyidagi xususiyatlarni o'z ichiga qamrab oladi [12]:

1. O'qishga qiziqishning yo'qolishi, o'quv jamoasidan, uning talab va faoliyatidan ajralish, javobgarlik hissi yo'qolishi: masalan, besh holatdan 4 tasida ushbu voyaga yetmagan boshqa tengdoshlaridan bilim olish borasida sezilarli orqada qolgan. Bunda bilim olishning ijtimoiy kuchsizlanishi darajasiga qarab o'smir bo'sh vaqtini betartib o'tkazishga ko'proq intila boshlaydi.

2. Ishga bo'lgan qiziqish yo'qolishi. Ish bilan bog'liq bo'lgan topshiriqlarga befarqlik, javobgarlik hissi pasayishi.

3. Jamoat ishlarida ishtirok etmaslik. Dam olish va turmush sohasida salbiy yo'nalishga moyillik (masalan, spirtli ichimliklar ichish yoxud biron-bir jinoyat sodir etish va h.k.

Voyaga yetmaganlar jinsiy daxlsizligi va erkinligiga qarshi qaratilgan tajovuzlarda jabrlanuvchining kriminologik xarakteristikasini tavsiflovchi omillarning eng ko'p

tarqalganlari sifatida voyaga yetmagan shaxsning tajovuzchi bilan birgalikda spirtli ichimliklarni iste'mol qilishi, voyaga yetmaganning axloq normalariga zid xulqi, behayolarcha qilingan kiyimlar (mini yubkalar va boshqalar), suhbatlarni jinsiy mavzularga aylantirish, behayolarcha qilingan hazillar, anekdotlar va boshqalarni [13] ko'rsatish mumkin.

Voyaga yetmagan jabrlanuvchi shaxsining kriminogenligi uning ijtimoiy mohiyatidir. Shaxsda bunday kriminogenlik xususiyati tajovuzdan birmuncha oldinroq yuzaga kelgan bo'lishi ham mumkin. Ya'ni bu holat "agar kelajakda tajovuz bo'lgan taqdirda ham buni hech kimga aytmalik haqidagi fikrning mustahkamlanishi"da o'z ifodasini topadi.

Voyaga yetmaganning irodaviy doirasida uning uyatchanlik hissi hamda tajovuzchidan qo'rqanligi kriminogen vaziyat saqlanib qolishida salmoqli o'rinni egallaydi, bu esa keyinchalik ham unga nisbatan bu turdagi tajovuzlarning bir necha bor takrorlanishiga imkon yaratib berishi mumkin.

Jinsiy daxlsizlik (yoki erkinlik)ka bo'lgan tajovuz jinsiy aloqa bilan bog'liq holda sodir etilganda voyaga yetmagan shaxs dahshatga tushishi, o'zini yo'qotib qo'yishi kabi holatlarni boshdan kechirishi mumkin. Aksar jabrlangan voyaga yetmaganlar keyinchalik yuz bergan holat yuzasidan berilgan savollarga uyalib javob bera olmaydilar.

Nomusiga tajovuz qilingan voyaga yetmagan qizlarda zo'rlanganidan keyin uzoq vaqtgacha qo'rquv, asabiylik, atrofdagilarga ishonmaslik, o'ziga hurmatsizlik, ruhiy buzilish va emotsional qiyinchiliklar [14], ba'zan joniga suiqasd qilish hollari yuz berishi mumkin. Ayrim voyaga yetmaganlar qo'rqanidan yoki qonunni bilmaganidan tajovuz to'g'risida hech kimga xabar bermaydi. Yana bir jihati borki, bunda jabrlanuvchilarning aksariyat qismida aybdorlik hissi saqlanib qolaveradi va keyinchalik jinsiy hayot mobaynida muammolarni yuzaga keltiradi.

Tadqiqot natijalari tahlili

Voyaga yetmagan jabrlanuvchi shaxsining viktimligini tavsiflovchi xususiyatlar qatoriga uning qo'rqanligi, irodasizligidan tashqari o'z o'rtoqlari orasida obro'sini yo'qotishdan qo'rqish kabilar ham kiradi.

Shaxsning kriminogen xususiyatlari va xatti-harakatlari yuz bergan tajovuzni hech kimga sezdirmaslikka urinishi uning boshqalar oldida sharmanda bo'lish, obro'sizlanib qolish kabi oqibatlardan cho'chishida namoyon bo'lishi mumkin. Masalan, aybdor Sh. 2016-yil o'rtalaridan 2020-yil oxirlarigacha davomli tarzda o'gay qizi A.ning nomusiga tegib, jinsiy ehtiyojini zo'rlik ishlatib g'ayritabiiy usulda qondirib kelgan. Qachonki xotini buni sezib qolib, huquqni muhofaza qiluvchi idoralarga xabar qilgandan keyin uning jinoyati fosh bo'lgan [15].

Shuningdek, bu borada jabrlanuvchining huquqiy madaniyati ham tahlilga muhtoj bo'lib, bu madaniyat uning huquqiy ongi, huquq va uni qo'llash amaliyotiga, huquqni muhofaza qiluvchi idoralarga, sodir etilgan jinoyatga, qonunga ishonmaslikda ifodalanadigan munosabatidan, o'zining shaxsiy ishonchi va odatlarining real huquqiy yo'nalishlari yig'indisidan iborat. Odatda jinsiy daxlsizligi (yoki erkinligi) tajovuzga uchragan voyaga yetmagan jabrlanuvchilar huquqiy ruhiyati sezilarli darajada o'zgargani bilan xarakterlidir. Bu shaxsning huquqiy ko'rsatmalarga befarqligi, unga shubha bilan qarashi kabilarda namoyon bo'ladi.

Demak, voyaga yetmagan shaxslar jinsiy daxlsizligiga tajovuz qilishga qaratilgan jinoyatlar latentligiga sabab bo'luvchi holatlar sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

1. Jabrlanuvchida hayotiy tajriba yetarli emasligi va huquqiy ong pastligi.
2. Qo'rqoqlik, sharmanda bo'lishga yo'l qo'ymaslik, shuningdek, mahalladagi qo'ni-qo'shnilar "gap"idan qochib qutulish.
3. Voyaga yetmaganning kelajakdagi turmushi buzilib ketishidan qo'rqishi.
4. Tajovuzchi, uning yaqin qarindoshlari yoki o'rtoqlari tomonidan qasos olish tarzidagi qo'rqituvlar.
5. Huquqni muhofaza qiluvchi organlarga ishonchsizlik tufayli ularga vaqtida xabar bermaslik va h.k.

AQSh mutaxassislari ma'lumotiga ko'ra, bitta ro'yxatga olingan nomusga tajovuz qilinganlik holatiga 10 ta ro'yxatga olinmagani to'g'ri keladi. Aytish lozimki, AQShdagi ba'zi shtatlar qonuniga ko'ra, jabrlanuvchi axloqiga, xulq-atvoriga qarab jinoyat ishini tugatish ham mumkin. O'zbekistonda esa masala bunday hal etilmaydi. Voyaga yetmagan shaxslar jinsiy daxlsizligi va erkinligiga tajovuz qiluvchi jinoyatlarning latentligi nafaqat AQShda, balki ayni vaqtda davlatimizda ham yuqori darajada (25 foiz) hisoblanadi.

O'rganilgan jinoyat ishi materiallari natijalariga ko'ra, voyaga yetmagan jabrlanuvchilarning 62 foizi – sigareta chekkan, 34 foizi – chekkan va spirtli ichimlik iste'mol qilgan, 18 foizi – giyohvandlik vositalari iste'mol qilgan, 20 foizining badaniga tatuировка chizilgan bo'lgan.

V.S. Minskaya ma'lumotlariga ko'ra, ushbu turdagi jinoyatlarda 55 foiz holatda jabrlanuvchi mastlik holatida bo'lgan, 30 foiz holatda esa jabrlanuvchi ayblanuvchi bilan birga spirtli ichimlik iste'mol qilgan [16]. Spirtli ichimlik va giyohvand moddalarni iste'mol qilish natijasida jinsiy daxlsizlikka tajovuz jabrlanuvchisi bo'lib qolgan holatlar ham hayotda ko'plab uchraydi.

Bunday holatlar barchasi viktin xulq-atvor sifatida kriminogen vaziyat yuzaga kelishi va kuchayib borishiga xizmat qilishi aniq. Shuning uchun ham birinchi navbatda jabrlanuvchi xulq-atvorini chuqur o'rganish lozim bo'lib, bunday viktin xulq-atvorni quyidagi 3 guruhga bo'lish mumkin:

1. Jinoyat sodir etishga ig'vo qiluvchi (mayllik uyg'otuvchi) xulq-atvor. Bunday holatda jabrlanuvchi o'z xulq-atvori bilan unchalik tanish bo'lmagan yoki umuman tanish bo'lmagan shaxslarni begona joylarda (aybdorning uyida yoki boshqa joylarda) jinsiy aloqa qilishga undovchi xatti-harakatlarni amalga oshiradi. Bunday xulqdagi jabrlanuvchilar jinsiy jinoyatlar jabrlanuvchilarining 10–15 foizini (nemis olimlari tadqiqotlari bo'yicha 1/3 qismini [17]) tashkil etadi.

2. Ig'vo qiluvchi xarakterga ega bo'lmasa-da, jinsiy aloqaga kirishishga obyektiv imkoniyat yaratib beruvchi xulq-atvor. Masalan, ayol jinsidagi shaxsning kechki paytda hech kim bo'lmagan hamda tajovuz sodir bo'lish xavfi bo'lgan joylarda yakka o'zi yurishi va h.k. Bunday xulq-atvorli jabrlanuvchilar 35–40 foizni tashkil etadi.

3. Neytral xarakterdagi xulq-atvor. Bunday holatda shaxs o'z xulq-atvori orqali jinoyat qurboniga aylanishini tushunib yetmagan holda shunga shart-sharoit yaratib

beradi. Bunday xulq-atvordagi shaxslar toifasiga, birinchi navbatda, yosh bolalar va qariyalar kirib, ular jabrlanuvchilarning 45–60 foizini tashkil etadi [18].

“Voyaga yetmaganlar jinsiy daxlsizligi va erkinligiga qarshi qaratilgan tajovuzlarda jabrlanuvchilarning kriminogen tavsifini o‘rganish ularning yosh doirasiga qarab tasniflashni taqozo etadi. Bunda quyidagicha tasniflash o‘rinli bo‘ladi:

- 14 yoshgacha bo‘lgan voyaga yetmagan jabrlanuvchilarning kriminologik tavsifi;
- 14 yoshdan 18 yoshgacha bo‘lgan voyaga yetmaganlarning kriminologik tavsifi.

Demak, bunda shubhasiz 14 yoshga to‘lmagan voyaga yetmagan jabrlanuvchilar kriminogenligi 14–18 yoshgacha bo‘lganlar kriminogenligidan farq qiladi” [19], – deb ta’kidlaydi Q.P. Payzullayev o‘zining tadqiqot ishida.

B.A. Blinderning fikricha, “voyaga yetmaganlar nomusiga tegishdan kelib chiqadigan oqibatlarni tasavvur etish qiyin, ular muqarrar bo‘lib, yillar davomida jabrlanuvchiga ta’sir qilib kelishi mumkin” [20].

Voyaga yetmagan jabrlanuvchilarning ko‘pchilik qismida jismoniy jihatdan sog‘lomlik saqlanib qolgan bo‘lsa-da, ruhiy buzilishga duchor bo‘lganini ko‘rish mumkin. Mazkur turkum tajovuzlardagi jabrlanuvchilarning kriminogen xususiyatlaridan yana biri tajovuzga uchragan voyaga yetmaganlarning tajovuzdan so‘ng o‘zlarini o‘ldirishga harakat qilganliklarida ko‘rinadi. Shuningdek, aynan ruhiy anomaliyaga ega bo‘lgan shaxslar ko‘pincha takroran jinsiy tajovuzlar qurboniga aylanib qoladilar [21].

Voyaga yetmaganlar shaxsining o‘ziga xos xususiyatlarini va uning shakllanishini tahlil qilish jinoyat qurbonlari bo‘lganlar va boshqa shaxslarning yangi jinoyatlar qurboni bo‘lishining oldini oluvchi choralarni ishlab chiqish uchun muhim ahamiyatga egadir. Lekin ta’kidlash zarurki, jabrlanuvchilarning barcha viktin xatti-harakatlarini ochib berish mushkul, chunki u har bir jabrlanuvchining o‘ziga xosligiga, hayotiy tajribasi, ma’lumotlariga va boshqa omillarga bog‘liq.

Shunday qilib, voyaga yetmagan jabrlanuvchilar shaxsini o‘rganish ularni tarbiyalashdagi ishtirok etuvchilar rolini oshirishga, ularning axloqiy va ma’naviy shakllanish jarayoni normal kechishini o‘z vaqtida ta’minlay olishga, huquqni muhofaza qiluvchi organlarning voyaga yetmaganlar jabrlanuvchi bo‘lib qoladigan holatlarga qarshi kurashishdagi faoliyatiga ko‘maklashadi. Bu esa kelajagimiz tayanchi bo‘lgan yoshlarimizni har tomonlama yetuk va barkamol bo‘lib yetishishida muhim ahamiyatga egadir.

Kuzatuvlarga qaraganda, jami nomusga tegish jinoyatlarining yarmidan ko‘pida voyaga yetmaganlar jabrlanuvchi bo‘lgan. Mutaxassis huquqshunoslar taxminicha, har bir hisobga olingan nomusga tegish jinoyatiga 2,6 dan 4 tagacha hisobga olinmagan shunday qilmish to‘g‘ri keladi [19].

Nima uchun jinsiy jinoyatchilar o‘z tajovuzlari obyektlari sifatida o‘z oilasining a’zosi bo‘lgan voyaga yetmagan shaxslarni tanlaydilar? Balki buning sababi bolalar o‘zlari ishonishga odatlangan yaqin odamlariga kuchli qarshilik ko‘rsatmasligi, bu odam ularni osongina ko‘ndirishi yoki aldashi mumkinligidadir. Yaqin qarindoshlarining jinsiy tajovuziga duchor bo‘lgan bolalar yuz bergan voqea haqida birovga og‘iz ochishni uncha xohlamaydilar va o‘zlari ham yuz bergan voqea mohiyatini doim ham tushunavermaydilar [22].

Tadqiqot natijalariga ko'ra, nomusga tajovuz qilgani uchun ozodlikdan mahrum etilganlarning 9,7 foizi jabrlanuvchilar xatti-harakatida jinsiy aloqa qilishga moyillik bo'lganini ko'rsatishadi. Shuningdek, o'tkazilgan so'rovlar bo'yicha sudlanuvchilar 72,2 foiz holatda jabrlanuvchilar bilan oldindan tanish bo'lganini, 43 foiz holatda esa jabrlanuvchilar tomonidan ularga nisbatan qarshilik bo'lmaganini ko'rsatishgan.

Voyaga yetmagan shaxslar nomusiga tegish uchun javobgarlik normalarini belgilovchi moddalar dispozitsiyasini aniqlashda qonun chiqaruvchi tomonidan himoyaga olingan shaxslarning aniq yoshi 18 va 14 yosh qilib belgilandi. Bu bilan voyaga yetmagan va kichik yoshdagilar nomusiga tegish atamaları bilan bog'liq muammolar bartaraf qilindi. Endi oldingidek jabrlanuvchining jinsiy yetuk yoki yetuk emasligini aniqlash uchun o'tkaziladigan turli ekspertiza, tergov harakatlariga barham berildi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, nomusga tegish jinoyati bo'yicha voyaga yetmagan jabrlanuvchilar yoshi o'rganilganda, ularni statistik jihatdan quyidagicha tavsiflash mumkin: 12 yoshgacha – 18 %, 12–14 yoshgacha – 16 %, 14–16 yoshgacha – 24 %, 16–18 yoshgacha – 42 %ni tashkil etadi.

Yuqoridagi statistik ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, nomusga tegish jinoyatida jabrlanuvchilarning 1/3 qismi 14 yoshga to'lmagan shaxslar hisoblanadi, shuning uchun ham bunday shaxslar qonunchilik organi tomonidan "yosh bola"lar deb topilib (JK 56-m. 1-q. "b" bandiga qarang), ularning jinsiy daxlsizligiga tajovuz qilish og'irlashtiruvchi holat sifatida belgilab qo'yilgan.

14 yoshga to'lmagan shaxsning nomusiga tegish og'irlashtiruvchi holat sifatida O'zR JK 118-moddasi 4-qismida belgilab qo'yilishi sababi: birinchidan, 14 yoshga to'lmagan shaxsning nomusiga tegish jinoyatining ijtimoiy xavflilik darajasi voyaga yetmaganlar jinsiy daxlsizligiga tajovuz qiluvchi boshqa jinoyatlardan yuqoriroq hisoblanadi; ikkinchidan, aksariyat 14 yoshga to'lmagan jabrlanuvchilar ularga nisbatan sodir etilayotgan xatti-harakatlar mohiyatini tushuna olmaydi (va bu haqda o'ziga hisobot berolmaydi) [23].

Xulosalar

Oilada bolalarga nisbatan sodir etiladigan jinsiy jinoyatlarning oldini olish, ularni fosh etish va tergov qilish borasidagi faoliyat huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlari kasbiy mahorati darajasiga ko'p jihatdan bog'liq. Bolalarga nisbatan sodir etilgan jinsiy tajovuzlar alomatlarini sezish, bilib olish uchun ehtimol tutilgan jabrlanuvchilar bilan ishlaydigan xodimlar maxsus tayyorgarlikdan o'tishlari lozim. Jabrlanuvchilarga yordam ko'rsatish davolash jarayonida shifokorlar, psixologlar, pedagoglar va boshqa mutaxassislarning o'zaro hamkorligi talab etiladi.

Mamlakatimizda ijtimoiy xizmatlar tizimida reabilitatsiya va profilaktika bilan shug'ullanuvchi mahkamalararo guruhlar tashkil etilishi, ular tarkibiga turli kasb mutaxassislari kiritilishi maqsadga muvofiq. Jinsiy jinoyatchilar orasida ruhiy holati buzilgan shaxslar ancha ko'p bo'lgani bois nafaqat jinoyatchilar, balki bunday jinoyatlarni sodir etishga moyil shaxslar uchun ham majburiy davolash muassasalari zarur.

Bundan tashqari, jinsiy jinoyatlar sodir etishga moyil bo'lgan, jinsiy mayli buzilgan, ruhiy anomaliyali shaxslarni aniqlash va ularning hisobini yuritish samarali tizimi yo'lga qo'yilishi lozim. Bunday hisoblar ichki ishlar va psixonevrologiya dispanserlarida yuritilishi zarur.

Jinoyat ishlarini tahlil qilish va olib borilgan sotsiologik so'rovlar natijalariga ko'ra, voyaga yetmaganlarga nisbatan sodir etilgan jinsiy jinoyatlar uchun javobgarlikka tortilganlarning ko'pchiligi (85 %) ilgari ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tab chiqqanlar ekani aniqlangan. Shuni e'tiborga olib avval shaxsga qarshi sodir qilgan jinoyatlari uchun jazoni o'tab chiqqanlarning xulq-atvori ustidan jamoatchilik nazorati o'rnatilishi maqsadga muvofiq.

Shu bilan bir qatorida, voyaga yetmaganlar jinsiy daxlsizligi va erkinligiga qarshi qaratilgan jinoyatlarning umumiy oldini olishda quyidagi choralarni amalga oshirish lozim:

- xulqi va jamoat tomonidan berilgan tavsifni hisobga olgan holda jinsiy jinoyat sodir etishga qodir bo'lgan shaxslar ustidan ijtimoiy nazorat o'rnatish;
- oldin nomusga tegish yoki boshqa jinsiy jinoyatni sodir etganlik uchun javobgarlikka tortilgan shaxslar ustidan ma'muriy nazorat o'rnatish;
- nomusga tegish jinoyatini sodir qilishga yo'l qo'ymaydigan, shaxslarni xabardor qilish bilan bog'liq operativ tadbirlarni amalga oshirish;
- jinsiy jinoyatlar sodir etgani uchun sudlangan shaxslarni qayta tarbiyalash va xulqini yaxshilash jarayonida qo'llanuvchi maxsus chora-tadbirlarni, jazoni o'tash joylarida esa jazoni o'tayotgan shaxslarga nisbatan huquqiy, ruhiy va tibbiyot tadbirlarini o'tkazish;
- ma'muriy nazorat bilan bog'liq, shuningdek, tibbiy tadbirlardan foydalanish orqali amalga oshiriluvchi nomusga tegish va boshqa jinsiy jinoyatlar sodir etgan shaxslarga nisbatan postpenitensiar profilaktika joriy etish;
- viktimologik profilaktikani joriy etish va amalda qo'llash.

REFERENCES

1. 2020-yil 29-dekabrdagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga yo'llagan murojaatnomasi [Address of the President of the Republic of Uzbekistan to the Oliy Majlis dated December 29, 2020]. Available at: <http://president.uz/uz/lists/view/4057>
2. Mezhdunarodnyye akty o pravakh cheloveka [International acts on human rights]. Collection of documents. Moscow, 2000, pp. 306–326.
3. Model'nyy Ugolovnyy kodeks dlya gosudarstv – uchastnikov SNG [Model Criminal Code for the CIS Member States]. *News of Universities*, 1996, vol. 1, pp. 92–150.
4. Volzhenkin B.V. Poyasnitel'naya zapiska k Model'nomu Ugolovnomu kodeksu dlya gosudarstv – uchastnikov Sodruzhestva Nezavisimyykh Gosudarstv [Explanatory note to the Model Criminal Code for the Member States of the Commonwealth of Independent States]. Available at: <http://pravoved.jurfak.spb.ru>
5. O'zbekistonda 1,5 mingdan ortiq bola zo'ravonlikka uchrash xavfi ostida qolmoqda [More than 1,500 children in Uzbekistan are at risk of violence]. Available at: <https://www.gazeta.uz/uz/2023/10/13/violence/>

6. Bohndorf D. Mord, Raub, Terror, Drogen Kriminalitat im Imperialismus heute [Murder, robbery, terror, drugs crime in imperialism today]. Dieter Bohndorf, Reinhard Gelbhaar. Berlin, 1987, p. 44.
7. Schwind, H.D. Kriminologie [Criminology]. Heidelberg, 1988, p. 266.
8. Varchuk T.V. Viktimologiya [Victimology]. Moscow, Unita-Dana Publ., 2008, p. 38.
9. Rustambayev M.X., Niyozova S.S. Viktimologiya. Umumiy qism [Victimology. General part]. Tashkent, Public Security University of the Republic of Uzbekistan, 2021, pp. 80–90.
10. Zhetpisbayev B.A. Sotsial'no-pravovyye aspekty deviantnogo povedeniya nesovershennoletnikh [Social and legal aspects of deviant behavior of minors]. *Man and Law*, 2000, vol. 4/6, pp. 58–63.
11. Yakobson M.N. Emotsional'naya zhizn' ispolnina [Emotional life of the performer]. Moscow, 1966, p. 14.
12. Minskaya V.S., Cherchel' G.I. Viktimologicheskiye faktory i mekhanizm prestupnogo povedeniya [Victimological factors and the mechanism of criminal behavior]. Irkutsk, 1988, p. 152.
13. Child abuse and neglect: Biosocial dimensions. 1987.
14. Imelinskiy K. Psikhogigiyena polovoy zhizni [Psychohygiene of sexual life]. Moscow, 1972, pp. 52–57.
15. From the 2020 archive of the Tashkent City Criminal Court.
16. Minskaya V.S. Opyt viktimologicheskogo izucheniya iznasilovaniya [Experience of victimological study of rape]. *Issues of the fight against crime*, iss. 17. Moscow, Legal literature Publ., 1872, p. 25.
17. Ichonfelder Y. Du Rolle des Madchins bee Sexualdelikten. Huttgard, 1968, p. 120.
18. Stepanova O.Yu. Polovyye prestupleniya po UK 1996 goda (obshchaya kharakteristika i problemy kvalifikatsii) [Sexual crimes under the Criminal Code of 1996 (general characteristics and problems of qualification)]. Ryazan, Moscow Institute of Economics, Management and Law, 2001, p. 33.
19. Payzullayev Q.P. Voyaga yetmaganlar jinsiy daxlsizligi va erkinligiga qarshi qaratilgan tajjovuzlarning sodir etilish sabablari, shart-sharoitlari va oldini olish muammolari [Causes, conditions and problems of prevention of aggression against the sexual integrity and freedom of minors]. Tashkent, TSIL Publ., 2005, p. 40.
20. Blinder B.A. Ugolovno-pravovaya okhrana svobody dostoinstva zhenshchiny [Criminal-legal protection of freedom and dignity of women]. Tashkent, Tashkent State University, 1970, p. 91.
21. Svyadoshch A.M. Zhenskaya seksopatologiya [Female sexopathology]. Leningrad, 1974, pp. 72–76.
22. Xaydarov M.A. Voyaga yetmagan shaxsning jinsiy daxlsizligiga qarshi qaratilgan jinoyatlar tushunchasi va uning holati [The concept and status of crimes against the sexual integrity of a minor]. *Eurasian Journal of Law, Finance and Applied Sciences*, 2024, vol. 4/3, p. 130.
23. Niyozova S.S. Prevention of Crime in the Family and the Role of Victimology in the Republic of Uzbekistan. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 2020, vol. 29/3, p. 3962.

KRIMINOLOGIYA

VA JINOIY ODIL SUDLOV

ILMIY-AMALIY JURNAL

2024-yil 4-son